

IV. CSONGRÁD PLÉBÁNOSAI A 18–19. SZÁZADBAN

1. A plébánosok jogai, „kötelmei” és járandóságai az életrajzok tükrében

A török időkben a Duna–Tisza köze a „Három város” (Cegléd, Kecskemét, Nagykőrös) kivételével jóformán elnéptelenedett, a lakosok többsége Luther és Kálvin vallását követte. A megmaradt katolikus szórványokat a kecskeméti, szécsényi, gyöngyösi és a szegedi ferencesek látogatták.¹⁷⁹ Ugyan a bécsi Pázmáneum, a római Collegium Germanico–Hungaricum valamint a nagyszombati Stephaneum is képezett néhány kispapot a váci egyházmegye számára, a lelkipásztorkodó alsópapság siralmas körülményei és a javadalmazás esetlegessége miatt számuk döbbenetesen alacsony volt.¹⁸⁰ Tarnóczy Mátyás püspök (1650–1655) sajnálattal írta Lippay György hercegprímásnak, hogy képtelen kispapokat küldeni a nagyszombati szeminárium részére, az egész egyházmegyében pedig mindösszesen öt lelkipásztort találni. Az 1675-ben tartott garamszentbenedeki egyházmegyei gyűlésen még mindig csupán kilenc pap és ugyanennyi licenciátus jelent meg. A papok közül ketten, az *ordo* nélküli *szárazpapok*¹⁸¹ közül tizenhatan maradtak távol.¹⁸² Erre a kihívásra a Felvidékre száműzött váci püspökök nem tudtak méltó feleletet adni. Pongrácz György (1669–1676), Dvornikovits Mihály (1689–1705) és Kollonits Zsigmond (1708–1716) már tett lépéseket a papnevelés fellendítéséért, de csak a 18. század püspökei, jelesül Althann Frigyes, Althann Károly és Migazzy Kristóf intézkedései hoztak tényleges változást.¹⁸³

Csongrádot a török sereg kegyetlenkedésekkel kísért kivonulása (1686) hosszú időre visszavetette a fejlődésben. A menekülő lakosság a Tisza túlsópartján lévő

179 Patkóné Kéring 1997.12.

180 Pongrácz György váci püspök eképpen jellemezte a lelkipásztorok helyzetét 17. században: „Helyzetük nem irigylésre méltó [...] ha még a papok létszáma meg is engedné, hogy a licenciátusok helyét betöltsék, a legtöbb helységbe a törökök, az eretnekek, főképp az elégtelen anyagi dotáció miatt – nem menne felszentelt pap plébánosnak.” Juhász 1921. 87. Az első váci egyházmegyei növendék 1668-ban kezdte tanulmányait a római német–magyar intézetben, de az egész 18. század folyamán mindössze két növendéket neveltek a váci egyházmegye szolgálatára. Nagyszombatban a 17. századi váci püspökök több ezer forintos alapítványokat tettek a kispapok képzésére. Mihályfi 1896. 233–234.

181 *Licenciátus* (félpap, szárazpap): Licenciával, vagyis egyházi tevékenységre jogosító engedéllyel rendelkező világi személy. Az 1689. évi baranyai megyegyűlés összefoglalása szerint feladata a keresztelés, esketés, az utolsó kenet szentségének kiszolgáltatása, temetés, prédikációk és könyörgések tartása, lelki oktatás és a körmenetek rendezése volt. A 18. században a paphiány megszűnésekor e fontos intézmény elvesztette jelentőségét, a vallásos néphagyomány azonban a mai napig megőrizte egyes elemeit a *szentemberek*, *szentasszonyok* személyében. A témáról bővebben lásd: Juhász 1921.

182 Török–Legeza 2001. 30. Ezen a gyűlésen végül nem jelent meg a csongrádi Horváth Mihály, pedig az „Informatio” név szerint is megemlékezik róla és a többi licenciátusról. Mezősi 1939. 17.

183 Bánk (szerk.) 1970; Chobot I. 1915; Forró 2000; Mezősi 1939.

nádas-mocsaras lápon keresett menedéket, onnan nézték végig, ahogy a település és vele minden vagyonuk a földdel válik egyenlővé. Ekkor tűnt el Böld falu is a térképről; lakosságát a török legyilkolta vagy elhurcolta.¹⁸⁴ A „lábadozás” évei lassan teltek.

Dvornikovits Mihály váci püspök 1700-ban visszaállította a székesegyházi káptalant és intézkedett arról is, hogy az Alföld megmaradt, nagyobb településeire kerüljön egy felszentelt plébános. Így Csongrád harminc esztendővel a török gyászos emlékü kivonulása után végre saját lelkipásztort kapott, aki 1704-ben érkezett a településre Goricsánszky László személyében.

A településnek nem volt temploma, így Goricsánszky egy aprócska, Szent Istvánról nevezett nádkápolnában misézett a Tisza partján. A kápolna helyére 1706-ban kőoszlopokkal megerősített, deszka-oldalú zsindeletetős építményt emeltek, melyet ahányszor újjáépítettek, annyszor vált a tűz martalékává.¹⁸⁵ Goricsánszky plébánosról sem végzettségére, sem javadalmazására vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal. Nincs ez másként a többi, 18. századi csongrádi plébánossal sem, kiknek életére, önfeláldozó munkásságának részleteire – az elveszett korai Canonica Visitatiók és hiányzó, vagy erősen hiányos Acta Personaliak miatt – homályt borítottak az évszázadok.

1712-ben már Decsi Mihály szolgált a településen, aki Hatvanból került Csongrádra, és mindössze pár hónapos otlét után elhalálozott. Helyére még ugyanebben az évben Szentmiklósi Gábor Ferenc érkezett. A plébániatörténet mindössze annyit jegyez fel működéséről, hogy „megelégedett avval a fizetéssel, melyet előde élvezett”.¹⁸⁶ Szentmiklósi hét éves csongrádi tartózkodás után Tóalmásra majd Turára került.¹⁸⁷ Az állandó templom kérdése csak a negyedik plébános, Szegedi Mátyás idejében oldódott meg, aki 1719-től 1729-ig pasztorálta a csongrádi híveket. Az ő idejében épült fel a már említett, katonai raktárból átalakított Nagyboldogasszony (mai Szent Rókus) templom. Berkes András váci prépost 1726-ban végezte az első hivatalos egyházlátogatást Csongrádon.¹⁸⁸ Szegediről tudjuk, hogy elődéhez hasonlóan még életében elkerült Csongrádról, és Vácszentlászlón folytatta hivatását.¹⁸⁹

Ábrahám Pál (1729–1734) öt év csongrádi plébánosság után ugyancsak Vácszentlászlóra került, ahol 1740-ben elhalálozott.¹⁹⁰ A Csongrádi Közlönyben közzétett plébániatörténetben igen szűkszavúan „valami Ábrahám nevű pap”-ként szerepel, csongrádi működését 1732-ben lezártak tekintik.¹⁹¹

Ugyan az első csongrádi plébánosokról alig maradt fenn adat, a 18. század közepétől forrásaink egyértelművé teszik, hogy csupa kitűnő kvalitású, jól képzett vezető került a csongrádi plébánia élére.

184 Erdélyi Péter 1998.

185 Chobot I. 1915. 24; Dudás 1999/a. 9.

186 Csongrádi Közlöny, 1894. október 7. I. évf. 30. szám, 3. old.

187 Chobot II. 1917. 928.

188 Csongrádi Közlöny, 1894. október 7. I. évf. 30. szám, 3. old.

189 Chobot II. 1917. 926.

190 Chobot II. 1917. 673.

191 Csongrádi Közlöny, 1894. október 7. I. évf. 30. szám, 3. old.

A csongrádi főesperesi kerület megszervezésére és a második egyházlátogatásra Althann M. Károly váci püspök kezdeményezésére, Vintze Gergely plébános idejében került sor.¹⁹² Vintze közvetlenül pappá szentelése után került Csongrádra került, itt is halt meg 1757-ben. Az 1738-as pestisjárvány idején Szent Rókus pártfogásába ajánlotta a csongrádiakat, a betegeket ő maga gondozta.¹⁹³ Határozott kormányzásának, példamutató egyéniségének köszönhetően főesperessé léptették elő. Javadalmainak listáját Némethy György főesperes utasítására írták össze 1754-ben. Eszerint a csongrádi plébánosnak a 18. század közepén szántóföldet, 18 Frt értékű fát és 1000 kéve fűteni való nádat biztosított a település. Emellett járt neki búza fejében évi 125 forint, 16 icce¹⁹⁴ vaj, 1 mázsa hús ára, 20 font faggyú, 2 mázsa só, 2 hizott disznó, 100 fej káposzta vagy ezek ára. Továbbá a disznóvágások után évi 8,21 forint, az ünnepi hús (nyelv) értékesítéséből 1 forint, tizenhatodból¹⁹⁵ 27 forint. A hívóktól fejenként évi 50 dénárt, keresztelestért egy kenyeret, tyúkot és 13 dénárt, gyermekágyas anya avatásáért 7,1 Frt-ot, temetésért 15 Frt-ot, *koledáért* (házszentelés) 6 Frt-ot szedhetett stóla-ként¹⁹⁶ a plébános. Állandó bevételei összesen évi 399,50 forintot tettek ki.¹⁹⁷

Vintze plébános halála után a váci születésű Berinkey Márton került Esterházy Károly püspök jóvoltából, mintegy jutalomként a csongrádi plébánia élére.¹⁹⁸ Berinkey előbb nőtincsi majd alsónémedii plébános volt. Ő tiltotta ki 1759-ben Csongrádról Páter Péntek jezsuita atyát, aki a közelgő világvégét szándékozott önostorozással demonstrálni a látványosságra fogékony nép előtt.¹⁹⁹ Ekkoriban a település már túllépte az ősi Belsőváros határait, a lakosság örvendetesen gyarapodott, és a Nagyboldogasszonynak szentelt kis templom már szűkössé bizonyult. Minden bizonnyal Berinkey idejében indultak el az egyeztetések gróf Károlyi Antal földesúr és kegyúrral egy új templom építése ügyében, ám a gyakorlati megvalósítás már a hivatali utódra maradt. Berinkey főesperest a mai Szent Rókus-templomban, a szentélyhez közel helyezték végső nyugalomra 1762. február 26-án.²⁰⁰

192 Dudás 1999/a. 15. *Főesperesség*: Az egyházmegye főesperes felügyelete alatt lévő, több esperességből (2–5) álló része.

193 Tari 1977. 11. „A Historia Domus szerint igen dicséretesen működött és kiváló egyéniség volt”. Csongrádi Közlöny, 1894. október 7. I. évf. 30. szám, 3. old.

194 *Icce* (két messzely): 0,8484 liter

195 *Tizenhatod*: Az alsópapság (plébániák) a püspöktől eleinte megkapta a beszedett decima egynegyedét (quarta), majd ezt a hányadot később egytizenhatodra (sedecima) mérsékeltek. M. Kat. Lex. XII. 2009. 345.

196 *Stóla*: Jelentheti egyrészt a papság liturgikus viseletének részét, ám ebben a kontextusban temetés, esketés és keresztelest után a hívek által biztosított anyagi juttatásról van szó. Stólat a plébános, a kántor és a harangozó kaphatott. Mértékét az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben és a laikus templomszolgák fogadószereződésében rögzítették. Hagyományosan a fizetést biztosító képviselőtestülettel egyeztető megyéspüspök hagyta jóvá. A Katolikus Lexikon és Magyar Katolikus Lexikon kizárólag a plébánosra vonatkoztatva tárgyalja a stóla kérdését. M. Kat. Lex. XII. 2007. 362; Kat. Lex. IV. 1933. 450.

197 Dudás 1999/a. 16. Forrása: MNL Szentesi Levéltár Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai 1753. dec. 4.

198 Tari 1977. 11.

199 Tari 1977. 12.

200 Chobot II. 1917. 696.

Fábián István László a nagyszombati általános szemináriumból kikerülve előbb szegvári majd cibakházi plébános lett, innen helyezték Csongrádra 1762 elején. Nevéhez fűződik Nagyboldogasszony-templom alapkövének letétele.²⁰¹ Fábián atya rövid, mindössze hat esztendei csongrádi plébánossága idejét – a templomépítés gyakorlati gondjai mellett – a Seraficus Szent Ferenc kordás társulat elöljáróival kialakult konfliktus keserítette meg. A nézeteltérés a plébániára vitetett egyesületi láda okán alakult ki.²⁰² Az ügy részleteivel Muntagné Tabajdi Zsuzsanna is foglalkozott tanulmányában.²⁰³ Fábián plébános 1768-ban Romhányra majd Vácra került, utóbbi helyen székesegyházi kanonok és szemináriumi rektorhelyettes lett.²⁰⁴ 1768-ban a csongrádi születésű Vintze István került a csongrádi plébániaközösség élére.

Vintze a római Collegium Germanicumban végezte tanulmányait. Széles látókörű, magas végzettségű pap volt. Csongrádra kerülése után egy évvel készült el a Nagyboldogasszony-templom, melynek Szent Anna oltáránál ő mondta az első szentmisét 1789-ben. Mivel a templommal párhuzamosan új plébániaépület is készült, a plébános immáron kiköltözhetett a 18. század eleje óta paplakként funkcionáló, mai Szent Rókus tér 4. szám alatt álló házból. Migazzi Kristóf püspök olyannyira becsülte jeles papját, hogy 1774-ban kihelyezett papi gyűlést tartott Csongrádon. Vintze Istvánt 40 esztendőskorában, Csongrádon érte a halál.²⁰⁵

Vintze plébánost 1778-ban Tóth Tamás követte. Tóth atya volt az első olyan csongrádi plébános, aki korábban káplánként is szolgált a településen. Az ő idejében jelentősen szépült, gyarapodott az új templom berendezése: mutációs orgonát, katedrát, márvány alapzatú keresztelőkutat, monstanciát és ezüst kelyheket szerzett. Miután Tóth Tamás a szomszédos Kiskunfélegyházára került, egyre erősödtek a panaszhangok, miszerint a fiatal plébános elméjében megháborodott: egy szentmise alatt kétszer mutatja fel a szentostyát, a szentelő szertartások során elemi hibákat vét. 1793-ban a váci, majd az egri irgalmasrendi kórházba szállították.²⁰⁶ 1781-ben már Kanyó András a csongrádi hívek lelki atyja.

Kanyó András személyében ismét egy szép emléké, nagy formátumú pap került a településre. A tápiószelei születésű Kanyó csongrádi plébánosként érte el hivatása csúcsát: 1792 után kerületi főesperes és váci címzetes kanonok, majd megyei táblabíró lett. Halála előtt pár évvel a király székesegyházi kanonokká nevezte ki.²⁰⁷ Kanyó nevéhez kötődik az első népszámlálás Csongrádon, melynek eredményeit a *Historia Domus* első kötetébe jegyezte le. Ebben az 1783–85 között készült felmérésben nem csak a település és a filiák felekezeti eloszlásáról,

201 Chobot II. 1917. 739.

202 A konfliktusról később még értekezünk. V.ö. VPL APar. Cs. Seraficus Szent Ferenc társulat jegyzőkönyve 1767.

203 Muntagné Tabajdi 2013. 145-146.

204 Chobot II. 1917. 739.

205 Chobot II. 1917. 965.

206 Chobot II. 1917. 949; Tari 1977. 12; VPL APriv. Tóth Tamás, 1792. szept. 22. A kiskunfélegyházi tanács levele a váci püspökhöz.

207 Chobot II. 1917. 790.

a lakosok foglalkozásáról alkothatunk képet, de a plébánia lakói is név szerint említésre kerülnek. Eszerint a csongrádi plébánián élt egy káplán, a plébános két unokahúga (16 és 9 évesek), egy szakácsnő és két szolgáló leány (48, 17 és 16 évesek), egy szolgálégény (13 éves), egy 10 esztendő örökbe fogadott leányka és egy 20 esztendő kocsis legény.²⁰⁸ Az összeírás szerint a filiákkal együtt Csongrád lakossága 1785-ben 6915 fő volt, ebből 61 fő református, kik Tésen éltek.²⁰⁹ Kanyó András példamutató buzgalommal szépítette, gyarapította a templomot. Az új harangra gyűjtés alkalmával mondott lelkesítő beszédét a *Historia Domus*ba is bejegyezte.²¹⁰ Kanyót sajátos körülmények között érte a halál: „A nagytemplomnál levő nagy kú köröszöt fölszentelte július 11-én 1802-ben. Másnap föl is ment Vácra de útjában meghalt, és Nagy Abonyban fekszik halva [...]. Meghalt 1802-ben, de nincs meghalva, mert él a tudománytul és buzgóságtul és a kegyességtül és példáktul.”²¹¹ Kanyó Andrást, a művelt, tudós papot sokáig siratta a csongrádi nép. Ő vált állandó hivatkozási alappá akkor, amikor hivatali utódával, Mátyus Jánossal szemben panaszok merültek fel.

A domonyi születésű Mátyus János a szomszédos Cséparól került Csongrádra, mégpedig többszöri protezsálás után, „nagyságos Stösszel József a jászok és kunok fő kapitányának, nem különben Melzek János akkori főnótáriusnak barátságos kérésire, Gróf Károlyi József által”.²¹² Fogadószerződése szerint a csongrádi plébánosnak és *successorainak*²¹³ negyedévente készpénzben lefizetendő 1200 Ft, 1000 kéve nád, 18 öl fa járt. Mindezért cserébe nem szedhetett külön stóladíjat a hívektől. Ebbe nem tartozott bele a temetés, *libera*²¹⁴, *impositio*²¹⁵, a *pluviálés szolgálattétel*²¹⁶, prédikációs mise és az esketés. A lakosok erőteljes fogyása vagy megszaporodása esetén a tanácsbeliek nyitottságukat fejezték ki a feltételek

208 NPI *Historia Domus* I. kötet, Csongrád, 180–321. A plébániai személyzet neve a későbbiekben csak elvéve maradt fenn forrásainkban. Ami bizonyos, hogy 1896-ban Forgó István volt a „parochiai kocsis”. Csongrádi Lap, 1896. március 8. VI. évf. 10. szám, 3. old.

209 Dudás 1999/a. 24.

210 NPI *Historia Domus* I. kötet, Csongrád,

211 Tari 1977. 13.

212 Tari 1977. 13.

213 *Successor* (lat.): utód, jogutód.

214 *Libera* (lat.): „megszabadulni”. Korábbi századokban a holttest tényleges vagy jelképes (ld. tumba) jelenlétében végzett templomi gyászmise záró szertartása, mely egyben a temetés kezdete volt. A szertartás nevét az ilyenkor szokásos *Libera me, Domine, de morte aeterna* (Szabadíts meg, Uram, az örök haláltól) kezdetű énekből veszi. Sohlya Antal kántor fennmaradt tanítóképezdei jegyzeteiben a következő magyarázatot találjuk: „Így nevezendő azon szomorú szt. szertartás, mely a gyászmise végén a szentélyben fölállított ravatal – *castrum doloris* – mellett végeztetik”. Sohlya 1857. (kézirat) 190; *Kat. Lex.* III. 1932. 195; *M. Kat. Lex.* VII. 2002. 844.

215 *Impositio / Ritus impositionis ad thumbam* (lat.): koporsóba tétel. A temetés előtti nap délutánján esedékes rövid szertartás, melynek lényege, hogy a holttestet a pap és a kántor érkezése előtt – vagy távozásuk után – a gyászos háznál koporsóba helyezik. A pap szenteltvízzel meghinti a testet és a koporsót, míg a kántor a *Circumdederunt me* (Körülvettek engem a halál kínjai) kezdetű éneket énekli. A nem kötelező szertartásnak több változata is élt a 19. században. Csongrádról annyit tudunk meg Sohlya Antal kántor jegyzetei nyomán, hogy a szegényebbek csak ritkán vetették igénybe a kántor vagy pap jelenlétét. Sohlya 1857. (kézirat) 39; Gyöngyössy 2010/d. 62.

216 *Pluviálé* (lat.): pluvia, vagyis „eső” szóból származik. Elöl nyitott liturgikus ruha, palást, melyet a 18–19. században díszes csattal fogtak össze. Ha a pap a temetésen ilyen fekete színű, gazdagon hímzett pluviálét viselt, a stólaris díjak is magasabbak voltak. *M. Kat. Lex.* X. 1018.

változtatására. A szerződést 1804. július 17-én írta alá Mátyus János, a főbíró és a csongrádi tanácsbeliek.

A csongrádi hívek és Mátyus János kapcsolatát állandó konfliktusok terheltek. Sorra születtek a fájdalmas panaszlevelek, melyek a plébános „paphoz nem illő” magatartásáról számoltak be. Vádolták többek között pénzhésséggel, a szegények iránti könyörület hiányával, a misékről való késéssel, *ünnepek feltörésével*²¹⁷. A hívek kétségbeesetten fakadtak ki a váci püspöknek: „annyira van már a nép között a dolog, hogy ha [Mátyus János] még tovább is közöttünk marad, mind Lutheránusokká válunk”.²¹⁸ Nádasdy Ferenc püspök 1825-ben felfüggesztette, két esztendővel később lemondatta Mátyust a csongrádi plébánia éléről, aki szülőhelyére, Domonyba vonult vissza.²¹⁹

Mátyus távozása után a csongrádi hívek maguk kerestek papot maguknak: ki is választották az akkor Kiskundorozsmán szolgáló Szabó Lászlót, aki korábban négy éven keresztül káplánkodott Csongrádon. Szabó ekkorra több évtizede Dorozsmán élt: gazdagon felszerelte a templomot, új toronysisakot csináltatott, hívei őszintén kedvelték. Kitűnő egyéniségnek ígérkezett ahhoz, hogy ott folytassa a csongrádi plébániaközösség lelki vezetését, ahol Kanyó András 1802-ben örökül hagyta.

Szabó László atya Csongrádra helyezése érdekében a hívek könyörgő levelet írtak a Károlyi család fejének. Mivel a kegyúrnak éppen nem volt saját jelöltje, az óhaj akadálytalanul teljesülhetett. Szabó László javadalmai elődéhez hasonlóak voltak, ám a pénznm változása miatt pontosításra szorultak. Az új csongrádi plébános évente 1000 váltó forintra²²⁰, 90 öl²²¹ tiszán túli réti kaszáló használatára és 30 öl réti fűre tarthatott számot. A település további 120x120 öl réti kaszálót adott a plébánosnak „olgy feltétel mellett, hogy fentebb említett Fő Tiszt. Plebánus urunk nyárban ugyan és szikkadt időkben, városunkban esendő halottainkat gyalog, télben pedig és sáros napokban, a halottas ház által rendeltetett kotsikon, mind maga, ha személyesen végezedni, mind pedig Tiszt. Segédje által egész a temetőig ki kísértetni Uri ígérete és kötelessége szerint ne terheltesen”.²²² Szabó 13 esztendőt töltött Csongrádon a hívek megelégedésével kísérve. 1830-ban

217 VPL APriv. Mátyus János. *Ünnep feltörése*: Táj-jellegű kifejezés. Lényegét tekintve azonos az ünneprontással, melyet Bálint Sándor az ünnep keresztény méltóságának mulatozással való megszenteltelenítése, illetőleg a templomozás elmulasztásának büntetéseként jellemzett. Bálint 1998. 228. Ünnep feltörése alatt azt az esetet értették a 19. századi csongrádiak, amikor valaki szándékosan nem vette figyelembe az adott egyházi ünnephez kapcsolódó tilalmakat. Egyfajta normaszegésről van szó, melynek következményei az egész közösségre kiterjedhettek, pl. elverhette a jég a határt.

218 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Gyarmati Mihály közrendű vallomása.

219 Chobot II. 1917. 839.

220 *Váltó forint*: 60 váltókrajcár értékű pénz. A váltóforint kifejezés annyit tesz, hogy nem nemesfém-ben, hanem papírpénzben vagy réz váltópénzben számolták az összeget. Tulajdonképpen ugyan-ezt jelenti a pengő és a pengőkrajcár kifejezés is. A továbbiakban jelölése: Vfrt. Ujszászi Róbert szíves közlése.

221 *Öl*: A bécsi öl hivatalosan 1972-ig használt hossz mértékegység volt Magyarországon. Értéke kb. 1,8964 méter.

222 MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106.

kerületi esperes és szentszéki kanonok lett, 1838-ban csúthi címzetes prépost. A „tudós férfiút és jeles szónokot” Csongrádon érte a halál 1840. áprilisában.²²³

A 45 esztendőes Jancsovich József Mogyoródról került a Tisza-parti településre. Életútja rendkívül kalandos volt: az 1830-as években Jobbágyiban kis híján felkoncolta az urak ellen feltűzelt nép.²²⁴ Ezek után került Mogyoródra, majd 1840-ben „Méltóságos Gróf Károlyi István földes urunk Eö nagysága mint Szentegyházunk pártfogója választásánál fogva”, Nádasdy Ferenc váci püspök jóváhagyásával Csongrádra. Jancsovich plébános fizetése elődeihez hasonlóan évi 1000 frt volt, melyet szokás szerint Szent Mihály napjától kezdődően negyed évi részletekben kapott kézhez a településtől. Ebben benne foglaltatott a *párbér*²²⁵, stóla, *sedecima*²²⁶, továbbá mindaz, ami az érvényes (1828) Canonica Visitatioban rögzítve volt; úgy mint gabona, só, hús, bor, faggyú, őrlés, nád, tűzifa, ölfá és széna járandóság. A Szabó László idejében kiosztott réti legelőt továbbra is meghagyták azzal a megjegyzéssel, hogy ősszel az egész rét a lakosok marháinak és sertéseinek legelőjéül szolgál, és ez alól a plébániai rét sem kivétel. Azt a tiszántúli káposzta- és kenderföldet is megkapta, melynek hasznát hivatali előde élvezte, továbbá évente 21 öl fát, amit a község szállított a plébániára. Lásbas jószágait a közlegelőre ő is beengedhette. A lakosok – ahogy az korábban is szokásban volt – külön fizettek a pluviálás temetés, koporsóba tétel, *requiem*²²⁷, libera és a halotti prédikáció után. Cserében a plébános az év minden napján köteles volt reggel 6 órakor kis misét szolgáltatni a munkába indulóknak. Továbbá a „belső városról a halottak papi kíséret mellett fognak vitetni mind száraz, mind sáros útban a parochialis templom előtti keresztig, a városnak pedig többi résziről száraz útban a temetőig, sáros útban csak a város széléig, azonban ha kotsi rendeltetik, mindenkor a temetőig papi kísérettel ejtődjön a halottaknak kivitele a városnak minden részeiből”²²⁸ Jancsovich már az első évben kellemetlen konfliktusba keveredett Böhm Rozália izraelita bábával. Az asszony ugyanis feltétlenül részt akart venni a karjai közt született katolikus csecsemők keresztelőjén, ám a

223 Chobot II. 1917. 921.

224 Chobot II. 1917. 781.

225 *Párbér*: Az 1723-as országgyűlésen a földesurak jobbágyaikra hárították a papok ellátásának költségeit, így keletkezett a párbér. Lényege, hogy a plébános házaspáronként meghatározott termény vagy pénzbeli juttatást kapott. Mértékét Csongrádon a Canonica Visitatioban szabályozták. Ld. Tomisa 1997/b. 171.

226 *Sedecima*: Tizenhatod (ld. fent!)

227 *Requiemis mise*: (lat.) „nyugodalom”. A trienti zsinat után így nevezték az elhunyt lelki üdvéért, fekete papi ornátusban végzett gyászmisét. A requiemis mise a szertartás introitus, vagyis kezdő könyörgésének első szaváról kapta nevét: Requiem in aeternam dona eis Domine (Örök nyugodalmat adj, Uram). Definícióját eképpen olvashatjuk Sohlya Antal kántor jegyzeteiben: „Így neveztetik általában azon gyász nagy vagy kis szt. mise, mely nevét onnan vette, hogy az éneklész énekében először e szót mondja el 'Requiem' s mely egy, vagy több elhunyt hívekért, vagy az összes megholtakért az élők s holtak Istenének engesztelésül följánltatik.” Sohlya 1857. (kézirat) 124; M. Kat. Lex. XI. 2006. 574.

228 MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106.

plébános nem engedte be a templomba.²²⁹ Jancsovich nem sokáig vezette a csongrádi plébániát: 1844. júniusában hirtelen elhalálozott.²³⁰

Szegvárról érkezett a csongrádi plébánia élére az 56 esztendőes Banó Mihály, aki táblabírói címmel is rendelkezett.²³¹ Banó plébános szilárd erkölcsi karakterként őrződött meg az emlékezetben. Az elbeszélések szerint, amikor 1849-ben gróf Thun tábornok – a Csongrádra küldött osztrák katonák felkoncolását megbosszulandó – porrá akarta égetni a települést, a plébános az Oltáriszentséget kezében tartva járult a tábornok elé, hogy kegyelemért esedezzen.²³² Érdemeit hivatali utóda a *Historia Domus*ban is megörökítette. A csongrádiak szeretett plébánosa 1850. májusában hunyta le szemét.²³³ Az üresedésben lévő plébánia élére gróf Károlyi István „az alattvalók oktatásában buzgólkodó és szilárd törekvésű lelképásztort, nagyon tisztelendő Virter Lajos urat” nevezte ki.²³⁴

Virter Lajos érdemeinek felsorolása külön értekezést tenne ki, így a teljesség igénye nélkül vázoljuk ezen jeles tudós pap karakterét. Csongrádra kerülése előtt a váci püspöki líceum tanára, majd kókai plébános volt. Határozott, ugyanakkor előzékeny, szeretetre méltó viselkedésével hamar kivívta a köztiszteletet. 1853-ban bonyodalma támadt a világi hatóságokkal, amikor is kilenc, betyárság vádjával kivégzett embert egyházi temetésben részesített.²³⁵ Virter csongrádi plébánosságának utolsó évében a kedvezőtlen időjárás miatt komoly ínség ütötte fel a fejét. A szenvedő csongrádi híveknek nyújtott önfeláldozó segítségének híre a Királyi Helytartótanácsig jutott, ahonnan erkölcsi információt kértek Virterről. A váci püspök elragadtatással ecsetelte papja érdemeit.²³⁶ Egy esztendővel később maga a király nevezte ki a váci Szent Mihály plébánia élére, de még a későbbiekben is vissza-visszatért Csongrádra, ha békítésre vagy józan beszédre volt szükség.

Műveltség kérdésében Alvinczy Ferenc sem maradt el hivatali előde mögött. Alvinczyt gróf Károlyi István nevezte ki csongrádi plébánosnak 1854-ben. Már váci papnövendék korában kitűnt rendkívüli nyelvérzékével, írói tehetségével. Többször is írt cikkeket országos katolikus és tanügyi folyóiratokba, közben francia nyelvű műveket fordított. Alvinczy plébános – központi intézkedések hatására – már magyarul vezette a *Historia Domus*t, egyben összegezte a korábban

229 A csongrádi izraelita bábákról bővebben egy korábbi tanulmányomban értekezem. Ld. Gyöngyössi 2014/c.

230 Chobot II. 1917. 781.

231 Táblabíró: Olyan tiszteletbeli állás, mely a közügyek terén aktív kiválóságoknak járt. Dudás 1999/b. 3.

232 Tari 1977. 21.

233 Chobot II. 1917. 687.

234 VPL APriv. Virter Lajos, 1850. július 28. Gr. Károlyi Sándor levele.

235 VPL APriv. Virter Lajos, 1853. április 20. Virter Lajos levele a váci püspökhöz.

236 „Virter Lajos hittudor tudományosan mívelt, szelíd erkölcsű fedhetetlen életű lelkész, [...] ő a váczmegyei papságnak egyik legszebb gyöngye. Én Virter Lajos urat, tekintvén jeles érdemeit, régen kanonokságra legalázatosabban ajánlottam volna, és ettől csak az tartóztatott, hogy ő neki anyagilag ne ártsak. Akár ezen férfiunak fedhetetlen életét, szilárd jellemét, míveltségét, hivatalbeli képességét és buzgalmát, akár rendíthetetlen hűségét felséges urunk és királyunk, őszinte ragaszkodását szentegyházunk és hazánk iránt figyelemre veszem, őt olyanak ismerem, ki legjobb sikerrel a legkitűnőbb egyházi s polgári hivatalra alkalmaztatni lehetne.” VPL APriv. Virter Lajos, 1864. május 8. A váci püspök levele a Királyi Helytartótanácsához.

benne foglaltakat. Egykori 48-as honvédként általános közmegebecsülést élvezett.²³⁷ Alvinczy élénken érdeklődött a homeopátia iránt, betegek gyógyításával is foglalkozott.²³⁸ Hívei elsősorban a „betegek gyógyító atyjaként” emlékeztek rá.²³⁹ Ő volt az első csongrádi plébános, aki országgyűlési képviselőválasztáson jelöltként indult. 1868-ban összetűzésbe került Sohlya Antal főkántorral, melynek tanulságait a későbbiekben ismertetjük. Alvinczyt 1869-ben hódmezővásárhelyi kerületi esperessé, 1871-ben tinnyei címzetes apáttá nevezték ki. Csongrádon halt meg 1874. december 29-én.²⁴⁰ Egy 1875-ből fennmaradt kimutatás szerint a csongrádi plébánia két és fél havi kiadása (január 1 és február 19 között, vagyis az új plébános kinevezéséig) 206 Frt. 7 krajcár volt, mely magába foglalta három káplán fizetését, élelmezését és fűtését, továbbá az Alvinczy temetésére érkező 16 papi vendég élelmezését és bolti számláját.²⁴¹

A jeles szónok hírében álló Szvoboda (később: Szabad) József, egykori papneveldei kormányzó, egyházmegyei levéltáros és szentszéki jegyzőnek gróf Károlyi István adományozta a csongrádi plébánosi széket. Kinevezésével egy időben a váci püspöktől kerületi esperesi címet kapott.²⁴² Szvoboda csongrádi plébánossága idején számos csapás érte a települést. A rossz emlékű 1876-os árvíz után Csongrád jelentős része romokban hevert, a plébános saját költségén építtette újjá a megrongálódott plébániai tanyaépületeket. Az árvízveszély miatt a szomszédos Kiskunfélegyházára helyezték az alföld első Királyi Tanítóképző intézetét, majd kis idő múlva a település lemondott rendezett tanácsú városi rangjáról. Szvoboda plébános fényes szentbeszédekkel vigasztalta híveit. Később egy újságcikkben így emlékeztek meg róla: „szeretetre méltó modorával és kitűnő szónoki tehetségével úgy városunk intelligens közönségét, mint a nép minden rétegét teljesen megnyerte és lekötölte személyisége iránt”.²⁴³ A kitűnő társasági ember hírében álló Szvoboda plébános elégtelennek találta csongrádi javadalmazásával, így 1881-ben Szentmártonkátára kérte át magát.²⁴⁴ Halála évében a Csongrádi Közlöny is megemlékezett róla.²⁴⁵

Az 52 esztendőes Edelenyi (korábban: Ebszt) János derekegyházi lelkészből lett csongrádi plébános. Ünnepélyes beiktatásáról a Szentesi Lap is beszámolt: „A derék új lelkész ünnepélyes fogadtatása f. hó 6-án volt. A templomban ritkán tapasztalt számban sereglettek össze a hívek, és ‘Isten hozott új lelkipásztorunk!’ megható alkalmi énekkel fogadták az új lelkészt. 12-én a városi előljárásság

237 „Alvinczy Ferenc volt az, aki az 1848–49-iki szabadságharc kitörése alkalmával papi talárját a honvéd attilával cserélte föl. Mint közhonvéd lépett be a magyar hadseregbe s végig küzdötte hősiessé a szabadságharcot”. Csongrádi Közlöny, 1894. október 7. I. évf. 30. szám, 3. old.

238 VPL APar. Cs. 1868. február 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

239 Alvinczy „atyja, gyógyítója volt a népnek, soha sem hazudott, még akkor sem, mikor fellépett, mint képviselőjelölt” Csongrádi Lap, 1892. január 1. II. évf. 1. szám, 1. old.

240 Chobot II. 1917. 676-677.

241 VPL APar. Cs. 1875. március 26. Vághegyi Ágoston esperes által aláírt elszámolás.

242 Chobot II. 1917. 918.

243 Csongrádi Lap, 1892. január 1. II. évf. 1. szám, 1. old.

244 Chobot II. 1917. 918. Szabad József életét a későbbiekben is válogatott természeti csapások keserítették meg. Miután 1891-ben Szentmártonkátáról Püspökhátvanba helyezték, a település kétharmad része leégett. Csongrádi Közlöny, 1896. április 19. III. évf. 16. szám, 3. old.

245 Csongrádi Közlöny, 1896. április 19. III. évf. 16. szám, 3. old.

tisztelgett nála, és Mészáros Károly tolmácsolta a hatóság jókívánalmait. Mi is gratulálunk e valóban méltán kiérdemelt kitüntetéshez.”²⁴⁶ A „szelid, igazságos, politikai harcoktól tartózkodó”²⁴⁷ Edelényi csongrádi plébánossága idejét a káplánokkal való szüntelen hadakozása keserítette meg. Míg a plébános a segédlelkészek politikai lázításairól,²⁴⁸ a káplánok Edelényi erkölcsi esendőségéről, a hívek iránt tanúsított méltánytalan viselkedéséről panaszkodtak a váci püspököknek.²⁴⁹ Edelényi János mindössze négy évi csongrádi működés után, 1886. szeptember 28-án halálozott el.

Összességében megállapítható, hogy a Canonica Visitatio és a település előjáróival kötött szerződések tisztos megélhetést biztosítottak a csongrádi plébánosoknak. A plébánia állandó vagyona részben a községtől, részben a kegyúrtól kapott ingatlanokból állt, a plébániai földek helye csak a 19. század végén, a tagosítás lezárultával rögzült. Ehhez társult a végrendelet vagy ajándékozás útján kapott vagyon.²⁵⁰

Mivel a csongrádi Nagyboldogasszony-plébániatemplom a nagykárolyi Károlyi család kegyurasága alatt állt, üresedés esetén a püspök írta ki a pályázatot, ám a végső döntés a kegyúr hatáskörébe tartozott. Látható, hogy a település lelki vezetőjeül csakis nagyobb tapasztalattal rendelkező, legalább 40 esztendő papot választott a gróf Károlyi család feje. Csekély kivételtől eltekintve Csongrád plébánosai a váci egyházmegye legkiválóbb tudós papjai közül kerültek ki. Nem volt ez másként a 19. század utolsó csongrádi plébánosa, Hegyi Antal esetében sem, ő viszont egy elődeitől eltérő, merően újfajta paptípust testesített meg.

246 Szentesi Lap, 1882. február 18. XII. évf. 7. szám, 3. old.

247 Csongrádi Lap, 1892. január 1. II. évf. 1. szám, 1. old.

248 „Ugyanis a három káplán úr sehogy sem birt az úri osztálylyal barátkozni, sőt avval szünet nélkül feszült – ne mondjam – ellenséges viszonyban áll. Ezen viszony különösen a közel lefolyt országgyűlési képviselő választás alatt vált az úri osztályra elviselhetetlenné a mennyiben Bakó és Somogyi a szavadelvű párt ellen mindenféle illetlen – sőt veszedelmes kortesfogásokkal lázították a szegény népet, mely lázítás oroszlány része személyem ellen is volt irányozva nem csak, hanem úgyszólván életemet is veszélyeztette. Mert a választási szavazás alatt, midőn a csatárpárti nép legjobban nyugtalanzkodott, Bakó tisztelendő úr iszonytató néptömeg közt karonfogva vezette Csatárt ablakom elé, hol őt Somogyi L. úr örömteljesen fogadta, itt Csatár képviselő jelölt ellenem irányozta tüzes dictióját a néphez, mely után behozták Csatárt a parochia épületébe, a hová a fellázított nép nagy része betódult, engem szidalmazva, hogy a szabadelvű pártra szavaztam.” VPL APriv. Edelényi János, 1884. július 1. Edelényi János levele a váci püspökhöz.

249 A káplánok többek közt Edelényi mohó pénzéhségét, hivatali teendőinek hanyagolását valamint a plébános és a szakácsnő túlzott bizalmaskodását, közbotrányt okozó közös kocsikázásait fájlalták. VPL APriv. Edelényi János, 1884. augusztus 14. Bakó István káplán levele a váci püspökhöz.

250 Dudás 1998. 114.

2. Hegyi Antal: a 19. század utolsó csongrádi plébánosának arcképvázlata

Hegyi Antal jeles történelmi események forgatagában, 1848. szeptember 9-én született Hódmezővásárhelyen. Szegény sorsú, sokgyermekes földművelő családból származott, és a vásárhelyi plébános támogatásával tanulhatott tovább.²⁵¹ A tehetséges fiú a középiskolákat szülőhelyén, a teológiát viszont már Vácott végezte. 1872 augusztusában szentelték pappá. F fiatal káplánként hosszabb-rövidebb időt töltött Alsónémediben, Nagykőrösön és Kecskeméten. Kecskeméti káplánkodása idején értesülünk arról, hogy Hegyi „a néphez politikai irányú lázító beszédeket tart”.²⁵² A segédlelkész hiába cáfolta a vádakat, 1875-ben mégis Hódmezővásárhelyre helyezték át. A Hódmezővásárhelyen töltött idő alatt Hegyi Antal érdeklődésének másik jellegzetessége rajzolódott ki, ez pedig a vallási társulatok és a vallási közösségszervezés iránt tanúsított, fokozott érdeklődés. Nevéhez fűződik a hódmezővásárhelyi Jézus Szíve társulat útnak indítása és felvirágoztatása.

1876-ban Hegyi visszakерült Vácra, ahol ígéretes karrier várt az intelligens, ugyanakkor szokatlanul lobbanékony természetű fiatal papra. Felsőrolni is hosszú, Hegyi hányféle minőségben szolgálta a váci egyházmegyét. Kezdetben a váci papnevelő intézet tanulmányi felügyelője, valamint az erkölcs- és lelkipásztorkodástan helyettes tanára volt. 1879-ben ugyanebben az intézményben lelki igazgató, 1880-ban gimnáziumi helyettes tanár lett. Két év múlva már szentszéki jegyző, egyházmegyei levéltáros és könyvtáros. 1885-ben, az általa igen tisztelt és szeretett Peitler Antal megyéspüspök halála évében már püspöki titkár majd irodaigazgató, segédtanfelügyelő és szentszéki tanácsos.²⁵³

Mikor 1886-ban a megüresedett csongrádi plébánia élére a püspökhelyettes előterjesztette a lehetséges jelölteket, Hegyi Antal neve mellé a következő megjegyzést fűzte: „Mindezen jelzett sokoldalú hivatali körben, ritka képzettséget s fáradni nem tudó ügybuzgalmat tanúsítván, egyúttal szilárdjellemtű s tiszta lélek szerinti papi hivatásáról kétségtelen bizonyosságot nyujtván nyugodt lelkiismerettel állíthatom, miszerint (ha) Nagyméltóságod őt kegyesen pártfogolni méltóztatik, a csongrádi kath. hívekre nézve Isten áldása leend e kítűnő buzgalmú egyházi férfiú.”²⁵⁴ Az előzékeny ajánlás fogékony fülekre talált, így gróf Károlyi Sándor választása Hegyi Antalra esett. A választással egy időben a némedii és ócsai hívek is könyörgő leveleket írtak azért, hogy Csongrád helyett hozzájuk

251 Simonffy (kézirat) 2008. 2.

252 VPL APriv. Hegyi Antal, 1875. A kecskeméti egyháztanács elnökének dátum nélküli levele a váci püspökhöz. Dr. Justus írása szerint ennél jóval komolyabb ügyről volt szó; ugyanis miután a helyi plébános és az iskolaszék megegyezett a kecskeméti katolikus iskolák állami kézbe adásáról, a döntés ellen tiltakozó Hegyi káplán buzdítására a hívek kis híján felkoncolták a jeles testületet. dr. Justus 1902. 8.

253 Chobot II.1917. 766.

254 VPL APar. Cs. 1886. A váci püspök levele gr. Károlyi Sándorhoz.

nevezzék ki Hegyit plébánosnak.²⁵⁵ Ünnepléses beiktatását hivatali előde, Virter Lajos végezte 1887. augusztusában.²⁵⁶

Az új lelkipásztor igen hamar tanúbizonyságát tette a rekommandációban is kiemelt jellembeli szilárdságnak. Már Csongrádra kerülése évében megtiltotta Magdits Gáspárné református születésnőnek, hogy asszisztáljon a karjai közt született, római katolikus gyermekek keresztelőjén.²⁵⁷ Bírósági ügybe keveredett, amikor a nagy múltú Keviczky familiát – kik akkoriban már 120 esztendeje töltötték be a harangozói és sekrestyési tisztséget Csongrádon – megfosztotta hivatalától.²⁵⁸ A hívekkel szemben tanúsított olykor erőszakos, türelmetlen magatartása ellenére kétségtelen, hogy a csongrádi templom Hegyi Antal idejében látványosan szépült, gazdagodott: a berendezés folyamatosan gyarapodott, megújult, a plébániaközösség harangot vásárolt, felépült a bokrosi Jézus Szíve kápolna. Ő volt az, aki először próbálta fásítani, tisztán tartatni a templomot és környékét.

Hegyi plébános kemény jelleme és magával ragadó, szuggesztív retorikája erősen megosztotta a hívek közösségét. Voltak, akik vakon követték az „arany-szájú” prédikátort, de szép számmal akadnak olyanok is, akik azonnali elhelyezését követelték. Politikai ambíciói óriási zavart okoztak a plébániaközösségben. Valóságos állóháború alakult ki, amikor Hegyi átvette a *Tiszavidék*²⁵⁹ szerkesztését (1892-től), majd 1894-ben újtára indította saját hetilapját, a *Csongrádi Közlönyt*.²⁶⁰ Cikkeiben ellenzéki nézeteit taglalta²⁶¹ és folyamatosan kritizálta a *Csongrádi Lap*²⁶² álláspontját. A válasz természetesen nem maradt el: a plébános vitás pénzügyei, emberi természetének esendőségei az ellenlábás sajtó állandó témái maradtak.

Az Éder János által szerkesztett Csongrádi Lap cikkeinek javát Hegyi plébános nézeteinek szenvedélyes cáfolása tette ki. Éder János 1891-től 1915-ig volt a lap főszerkesztője. Édesapja ügyvéd, nemzetőr őrnagy és Csongrád országgyűlési képviselője, míg édesanyja, Csemegi Charlotta a neves jogtudós, Csemegi Károly családjának leszármazottja volt. Éder Erdészeti Akadémiára járt, később Budapesten is szerzett diplomát. Az iskolák befejezése után 1883-tól 1913-ig a polgári fiúiskola tanáraként, 1913–1919 között az intézmény igazgatójaként tevékenykedett. Éder János meggyőződéses szocialista és a szegedi szabadkőműves páholy tagja volt. Ha mindehhez hozzávesszük édesanyja zsidó származását, világossá válnak a plébánossal kölcsönösen táplált ellenszenv összetett

255 VPL APriv. Hegyi Antal, 1885. június 30. A némedi és ócsai hívek levele a váci püspökhöz.

256 Tánzos 2006. 59.

257 VPL APar. Cs. Historia Domus. Hegyi Antal kitépelt lapjai 144-145. (1888.)

258 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. november 6. Hegyi Antal levele a kerületi espereshez.

259 *Tiszavidék*: Vegyes tartalmú hetilap, 1890. március 2. és 1916. június 25. között hetente kétszer jelent meg. Ld. Kárász 1974. 110.

260 *Csongrádi Közlöny*: Társadalmi, gazdasági és politikai témájú hetilap, 1894. március 15. és 1897. október 3. között hetente egyszer jelent meg. Ld. Kárász 1974. 31.

261 Hegyi Antal kezdetben Negyvennyolcas és Függetlenségi Pártot, később a Katolikus Néppártot támogatta, majd a századforduló tájékán egy egészen sajátos ellenzéki platformot hozott létre. Bővebben lásd: Erdélyi–Sebőkne Gombos 1988.

262 *Csongrádi Lap*: Vegyes tartalmú közlöny, 1891. február 8. és 1915. június 27. között hetente egyszer jelent meg. Ld. Kárász 1974. 31.

okai.²⁶³ A lap általánosságban liberális, enyhén szocialista-ellenzéki hangvételű volt, afféle „szabadelvű szócső”,²⁶⁴ a cikkírók között több szabadkőművest is találunk.²⁶⁵

Hegyri Antal Csongrádi Közlönyének indulása után a sajtóperek szinte mindennaposak voltak, Hegyi a Szegedi Királyi Járásbíróság rendszeres „vendége” lett. 1897-ben a nyomdát súlyos adósságok miatt bezárták. Hegyi Antal politikai tevékenysége elsőként Erdélyi Péternek és Sebőkné Gombos Zsuzsának, később Táncczos Rolandnak is felkeltette az érdeklődését.²⁶⁶

Hegyri Antal és Schuszter Konstantin megyéspüspök viszonya az 1880-as évek végén kezdett elmérgesedni. Az első, komolyabb konfliktus Bozsó Mátyás káplán Csongrádra helyezését tervezte miatt alakult ki; Hegyi ugyanis nem volt hajlandó a kétes hírű Bozsót káplánjaként fogadni. Engedetlensége miatt Vácra idézték kihallgatásra, ám a csongrádi plébános különböző okokra hivatkozva nem jelent meg a tárgyalásokon. Az ügy következménye elsőfokú fegyelmi büntetés lett. Hegyi plébános felháborodott levelek sorozatában bizonygatta az ítélethozó váci püspöki székeknek, hogy a büntetés jogtalan, megbánást pedig továbbra sem tanúsított.²⁶⁷ Ettől kezdve a megyéspüspök és Hegyi Antal viszonya egyre keserűbbé vált, egymást érték a bántalmak és megbocsájtások. A végső következmények az 1890-es évek végén érték utol a csongrádi plébánost.

Részben a Csongrádi Lap „tényfeltáró” cikkei miatt az 1890-es években rohamosan fogyni kezdett Hegyi Antal körül a levegő. A biel-i és winterthur-i (svájci) plébánosoktól kapott miseintenciók összegével²⁶⁸ ugyanis – nyugták híján – képtelen volt elszámolni, így csongrádi plébánossága utolsó éveit a támadással egybekötött haragos önvédelemről szóltak.²⁶⁹ Hegyi plébános ekkor – immáron sokadjára – püspökével szemben is engedetlenségi perbe keveredett, mely az országos sajtó érdeklődését is kiváltotta.²⁷⁰ Közben folyamatosan ágált a polgári házasságkötés bevezetése és a zsidók recepciója ellen. 1898-ban felfüggesztették a plébánosi működéstől, helyére ideiglenes adminisztrátorként az egykori csongrádi káplánt, Droppa Mihályt nevezték ki.²⁷¹ Válaszul a budapesti Márián György nyomdájában Hegyi Antal megjelentette sok vitát kiváltó *Legyen világhosszág! Bőjti*

263 Dudás 1985. 89.

264 Erdélyi-Sebőkné Gombos 1988. 259.

265 Dudás 2004.

266 Erdélyi-Sebőkné Gombos 1988; Táncczos 2006.

267 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. augusztus 3. Hegyi Antal levele a váci püspökhöz.

268 Részlet a Hegyi Antal ügyét tárgyaló váci szentszéki ülés jegyzőkönyvéből: „Biel-ből és Winterthurból 7 év alatt püspöki engedély nélkül mintegy 104 ezer szent misét vett át kiosztás végett, melyekről számolni nem akar és levelében kijelenti, hogy nem is tud rendszeres kimutatással szolgálni”. VPL APriv. Hegyi Antal, 1894. október 10. A váci püspöki szentszéki ülés jegyzőkönyve.

269 „En belőlem már sem a börtön, sem a bitófa nem csinál más embert, mint a minőnek az Isten megteremtett. Azért megvetem ezt az üldözésekkel teljes, nyomorult földi életet, és ha kényszerítenek, elmegyek a végletekig barátaimmal együtt: de a mik történni fognak, a ki hallja, mind a két füle megcsendül belé.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1895. december 9. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

270 A megyéspüspök 1889. január 6-án megbocsájtotta Hegyi engedetlenségét, ám mivel magatartása ezek után is támadó maradt, 1893. februárjában a hercegrímás nyílt rosszallását is kiváltotta.

271 Csongrádi Lap, 1898. január 23. VIII. évf. 4. szám, 3. old.

*prédikáció helyett önvédelmére írta és kézirat gyanánt kiadja Hegyi Antal, hivatalától és javadalmától felfüggesztett csongrádi plébános című munkáját. A kivizsgálás során a röpíratot súlyosbító körülményként vizsgálta a püspöki szék.*²⁷²

A csongrádi plébános érdekében külön küldöttség ment a hercegprímáshoz, aki a 8000 támogató aláírást látva Hegyi Antalt visszahelyezte hivatalába. Mivel a váci püspök továbbra sem iktatta be, az elszánt plébános gyalog vitte el a kérelmét Rómába. A pápai hivatalban megígért visszahelyezési okiratot meg sem várva – míg helyettese éppen misét celebrált – néhány hívével felnyitatta a csongrádi plébániát. A „plébánia-foglalásnak” a szentesi csendőrök vetettek véget, akik Hegyi Antalt a szegedi fogházba toloncolták. Kiengedése után az esztergomi érsek immáron hivatalosan is visszahelyezte a csongrádi plébánia élére.²⁷³

Hegyi Antal halmozódó egyházi és polgári peres ügyeinek sora 1902-ben érte el a túréhatárt: büntetése immáron három havi letöltendő szabadságvesztéssé bővült. Miután a csongrádi plébános sikertelenül próbálta az igazságügyi miniszter és Ferenc József kegyelmét kieszközölni, 1902. november 5-én elhagyta Csongrádot, és Budapesten, majd Hamburgon keresztül meg sem állt New Yorkig. Míg otthon körözés alatt állt és ingóságait elárverezték, Clevelandban átvette a *Magyarok Vasárnapja* szerkesztését, majd Fairport²⁷⁴ plébánosává nevezték ki. Hegyi életében kiegyensúlyozott évek következtek: az itthoni sajtóban ért vádakra kintről válaszolt, a Magyarok Vasárnapjában sorra jelentette meg az emigrációjához vezető körülményeket ecsetelő, önvédelmi írásokat. A Csongrádi Lap és a Csongrádi Újság ugyan már jó ideje „erkölcsi halottként” emlegette Hegyit, időnként rövid élcekkal tartották ébren a lakosság emlékezetét.²⁷⁵

1906-ban Hegyi Antal – szándékai szerint ideiglenesen – visszatért Magyarországra, hogy pénzt gyűjtsön egy amerikai magyar árvaház javára. Nemes céljai azonban nem hatották meg a hatóságokat, így Hegyit nyomban a szegedi törvényszék elé citálták. Itt írta meg máig kéziratban lévő munkáját „Képek az amerikai életből” címmel.²⁷⁶ Öt hónapi fogházbüntetés után a hátrahagyott amerikai közösség és a csongrádiak kérvényei, hivatalos küldöttségei eredménnyel jártak, így Hegyi Antal 1906. novemberében királyi kegyelemmel szabadulhatott.

1906-ban megtörtént az, amit Hegyi Antal alig pár esztendővel korábban még elképzelni sem tudott volna; legelszántabb ellenfelei, köztük Sóhlya Gyula

272 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 31. A váci püspöki szentszéki ülés jegyzőkönyve. Dr. Justus eképpen jellemzi a nevezetes irományt: „Soha súlyosabb vádakkal nem illették 800 év alatt a kath. papságot hazánkban, mint Hegyi Antal.” Dr. Justus 1902. 19.

273 Dudás 1991. 4.

274 Fairport kb. 300 főnyi lakossága főként Zemplén és Ung megyéből kivándorolt magyarokból állt. Rajtuk kívül tótok, angolok és Oroszországból kivándorolt finnek éltek a településen. Tánccos 2006. 72.

275 „Meszelik a templom tornyát, készítik az állványokat körül, minek nem egy bámulója akad. Egy jóképű menyecske is a bámulók közé keveredik s amint áhítattal emeli fel szemeit a toronyra, igaz meggyőződésből mondja: „Haza jön már Hegyi Antal, azért meszelik a tornyot, nehogy piszkosan találja, félnek tőle, mert megint kisépri az egész városházát.” Csongrádi Újság, 1904. július 17. II. évf. 29. szám, 3. old.

276 CsKK TLM TA 107-2001.

főjegyző és Hollósy István is kiállt szabadulása ügyéért. Hollósy „Kegyelmet Hegyi Antalnak!” című röpiratában hozta nyilvánosságra álláspontját, melynek lényege a következő: „Én voltam a legagilisabb ellenfele, aki azzal a céllal vettem fel a harcot ellene: hogy megszüntetem az itt dühöngő anarkiát, vagy békés úton, vagy a legfáradhatatlanabb küzdelemmel. Hogy Hegyi Antal mellett épen én emelek szót most, ezt az emberi szív parancsolja nekem: mert a halálba való üldözést csakugyan nem érdemli meg Hegyi Antal [...] Én Hegyi ellen küzdve benne csak a demagógiát gyűlöltem, de nem az embert. És most, hogy megtörve, halálos betegen csongrádi híveire gondol [...] én felemelem szavamat és nyíltan hangoztatom, hogy bennünket, csongrádiakat Isten az ember elítélne, ha elfordulnánk attól az embertől, ha nem sietnének annak az embernek a segélyére, aki vérünkéből való vér – aki valamikor honfitársunk volt”²⁷⁷

Az egykori plébános visszaköltözött Csongrádra, ahol átvette az általa alapított Keresztény Fogyasztási Szövetkezet, később a Keresztény Gőzmalom Rt. igazgatását. 1911 és 1919 között Csongrád főbírája volt.²⁷⁸ A misézésen kívül más papi funkciót nem látott el. 1919 után nyugdíjba vonult, súlyos anyagi gondjaiban a frissen hivatalába lépő Hanauer Á. István megyéspüspök segítette ki. 1922. szeptemberében még ünnepélyes szentmisével ülték meg papi működése 50. évfordulóját. Hegyi Antalt magányosan, 1923. július 9-én, 75 éves korában érte a halál.²⁷⁹ Hogy életének utolsó éveire mennyire megváltozott az egykori plébános közmegítélése, annak ékes bizonyítéka halotti gyászjelentőjének szövegezése (ld. mellékletben).

3. A megyéspüspök, a kegyúr és a település elöljárósága

Mielőtt rátérnénk a klérus és a laikus templomszolgák társadalmi szerepének feltárására Csongrád társadalmában, elkerülhetetlen, hogy ne szenteljünk néhány bekezdést a plébános tevékenységét „felülről” meghatározó személyekre és fórumokra.

A megyéspüspök az egyházmegyéjében működő plébánosok vezető lelkipásztora. Mátyus János kivételével – ő ugyanis az egri egyházmegyéből érkezett Csongrádra – a 19. századi csongrádi plébánosokat a mindenkori váci püspök szentelte fel hivatására. A felszentelés során a papjelölt „atyjaként” ismeri el megyéspüspökét, a köteles tisztelet és engedelmesség esküje a ceremónia kulcsfontosságú része. Ahogy Miltényi Gyula váci szentszéki tisztii ügyész egyik levelében megfogalmazta: az engedelmesség erénye nélkül nem képzelhető el a papi élet, hisz fegyelem kell ahhoz, hogy kormányozható legyen az egyházmegye.²⁸⁰

277 Dr. Hollósy István: *Kegyelmet Hegyi Antalnak!* CsKK TLM NA 107-2008.

278 Sebestyén 2002. 83-84.

279 Tánzos 2006. 74.

280 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. december 2. Dr. Miltényi Gyula összefoglalója a váci püspöki székhöz.

A felszentelés mellett a plébániák irányításának joga is a megyéspüspöktől származik. Csongrád esetében a kegyúri család kívánságait a váci püspökök mindig előzékenyen figyelembe vették. Ha a kegyúrnak nem volt kiválasztottja, a megyéspüspök állította össze az alkalmasnak ítélt jelöltek listáját, majd továbbította a Károlyiak felé kiválasztásra.²⁸¹ Az ajánlások elkészítéséhez a püspökök alaposan ismernie kellett papjai képességeit, erenyeit, gyengeségeit. A személyes ismerettség kiépítésének és a kapcsolat fenntartásának egyik útja a püspöki látogatás vagy kánoni vizitáció volt. Ugyan az 1822-es pozsonyi nemzeti zsinaton kimondták, hogy a püspökök kötelesek évente egyházmegyei zsinatot tartani és legalább két évente felkeresni a plébániákat, a gyakorlat egészen mást mutatott.²⁸² Hasonló funkciója volt a püspöki bérmáló körutaknak, melyek során az egyházmegye főpásztorát a település és a plébános együtt látták vendégül. A püspök egyszerű átutazása sem mehetett végbe különleges ceremónia nélkül.²⁸³

A kapcsolattartás kevésbé közvetlen módja a levélváltás volt. A megyéspüspök felé határozott céllal, többnyire kérés, panasz vagy köszönet ürügyén fordultak papjai. A panaszlevelek jellemzően helyi konfliktusokról számolnak be, melyekkel kapcsolatban a megyés főpásztor állásfoglalását kérték. A káplánok áthelyezési kérelmei is a püspökhöz kerültek. A levelek általában az alázasos fiú bizalom jegyében fogalmazódtak. Ahogy Kovács Antal kecskeméti segédlelkész dispoziós kérelmében olvashatjuk: „Isten után kegyelmes Püspök Atyám jósága az, hová menekülni tudok.”²⁸⁴ A püspöki válaszlevelek mindig tegeződve íródtak.

A papság fegyelmi ügyeiben a megyéspüspök a kerületi esperesen és a Püspöki Szentszéki Bíróságon (korabeli szóhasználatban: Szentszék) keresztül ítélkezett.²⁸⁵ Ennek megfelelően a plébános legközvetlenebb feljebbvalója a megyéspüspök által delegált (átruházott) hatalommal felruházott kerületi esperes volt. A kerületi esperes feladata, hogy esperesi kerületében összehangolja a papság munkáját, felügyelje a templom és a liturgia rendjét, a plébániákat évente legalább egyszer látogassa végig.²⁸⁶ Ő az, aki a papság fegyelmi ügyeiben

281 Sárközy 1915. 84-85.

282 Sárközy 1915. 108.

283 „Méltóságos Jung János felszentelt püspök úr folyó hó 18-án délután Cséparól Csanyra menet, városunkon keresztül utazott. Hegyi Antal helybeli plébános fogadta őt és meghívása folytán harangzúgás közt rövid látogatást tett előbb a fellobogózott plébániai templomban aztán pedig a papi lakban, hol szívélyes búcsút vett a csépai kísérettől. Rövid pihenés után pedig ugyancsak Hegyi Antal kíséretében folytatta útját Csanyra, közben azonban még a plébániai tanyára is betért, megtekinteni az ottani gazdaságot.” Csongrádi Közlöny, 1894. május 27. I. évf. 11. szám, 4. old.

284 VPL APriv. Hegyi Antal, 1875. január 18. Kovács Antal levele a váci püspökhöz.

285 A trienti zsinat nyomán összehívott 1638-as tartományi zsinaton rendelték el Magyarországon az egyházmegyei bíróságok felállítását. Sárközy 1915.103.

286 Sárközy 1915. 63.

kihallgatásokat, helyszíni szemléket tarthat. Vizsgált időszakunkban a csongrádi plébánosok a hódmezővásárhelyi esperes felügyelete alá tartoztak.²⁸⁷

A püspök tehát elsőként a kerületi esperest kérte fel, hogy tartson helyszíni szemlét és hallgassa ki az ügyben érintetteket. Az esperes jelentése nyomán a megyéspüspöknek joga volt azonnali döntést hozni, vagy a püspöki székre bízni az ügy további felderítését. A püspöki szék a püspök vagy helyettesének (vicarius) elnöklete alatt, a püspöktől kinevezett ülnökökből, jegyzőből és ügyészből állt. A polgári házasságkötés törvényi bevezetése előtt (1894. XXXI. tc.) házassági ügyekben is a püspöki szék hozott döntést. 1894 után csak szorosan vett egyházi ügyek (*causae mere spirituales*) tartoztak a hatósághoz. A püspöki szék által hozott ítéletet a kerületi esperes felé is továbbították, aki komolyabb ügyekben maga olvasta fel a plébánosnak.

A papok világi bíróság előtti számonkérése a 19. század végén kezdett elterjedni, jellemzően laikusokat is érintő „polgári” ügyekben (becsületsértés, rágalmazás stb). Az Egyházmegyei Hatóság a 19. században az egyes plébániák által letétbe helyezett, nagyobb összegek fölött is felügyeleti jogot gyakorolt, kiadásukról a plébános külön kérésére hoztak döntést.

A fennmaradt levelek nyomán úgy tűnik, hogy Csongrád plébánosai többnyire kiegyensúlyozott viszonyt ápoltak a megyéspüspökkel. Hegyi Antal és Schusztér Konstantin (1886–1899-ig váci püspök) kapcsolata viszont atipikus volt. A több mint tíz esztendeig elhúzódó, fordulatokban gazdag Hegyi–Schusztér konfliktus az ellentétes politikai nézetek, a csongrádi plébános szokatlanul lobbanékony természete valamint Konstantin püspök fegyelmezett pénzkezelési stratégiája miatt mérgesedett el.

Hegyi Antal közismerten jó viszonyban állt Schusztér püspök elődjével, Peitler Antallal (1859–1885), aki Hegyi plébánoshoz hasonlóan óriási összegeket áldozott templomi berendezések megújítására, új templomok építésére, kegyes alapítványokra. A nagylelkű felajánlásoknak azonban meg lett a következménye: Peitler halála után az egyházmegye pénzügyi helyzete megingott, ezért egy esztendeig nem is választottak új püspököt. Schusztér Konstantin azonban szigorú ellenőrzés alatt tartotta egyházmegyéje pénzügyeit, és papjaitól is hasonló fegyelmezettséget várt el. Ez a hozzáállás viszont Hegyi Antaltól teljesen idegen volt, és a püspöki utasításokból plébánosi jogainak korlátozását vélte kiolvasni. Szimbolikus gesztusnak tekinthető, hogy Hegyi Antal 1899-ben nem a nemrégiben elhunyt megyéspüspök, hanem Peitler Antal arcképét festette meg és helyezte ki a csongrádi plébánián.²⁸⁸

287 Új liturgikus ruhák, kisebb templomi tárgyak megáldásával a püspököt, a 19. század végén már inkább az esperest bízták meg. Az 1870-es években Szvoboda József csongrádi lelkész még a „szent olajok küldönnye által” továbbította Vácra a konzekrálásra váró csengőt, kelyhet és cibóriumot. Hegyi Antal az 1880-as években viszont már több levelében is jelezte, hogy amennyiben az esperes a zord időjárás vagy egyéb akadályoztató körülmény folytán nem tudna Csongrádra jönni, püspöki engedéllyel szívesen vállalja az új szerzemények megáldását. VPL APar. Cs. 1875. március 23. Szvoboda József levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz; VPL APar. Cs. 1888. május 15. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz; VPL APar. Cs. 1890. augusztus 21. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

288 Tiszavidék, 1890. október 26. I. évf. 35. szám, 3. old.

A konfliktus gyökereit valahol a csongrádi kinevezés körüli időkben kell keresni. A családi emlékeket összegző Simonffy-kézirat szerint az immáron rangos hivatalt betöltő Hegyi Antal „nagyon rövid idő alatt belátott a püspöki kulisszák mögé, és lélekben egyre jobban eltávolodott főnökétől”. Miután maga kérte vidékre helyezését, a püspök „megharagudott, és Csongrád városába száműzte, az egyik legszegényebb parókiára.”²⁸⁹ A családi kézirat „hangulati ellenpontjaként” is nevezhető, dr. Justus-féle írásban viszont az szerepel, hogy Schusztér Konstantin a kezdetektől fogva ellenszenvvel viseltetett Hegyi Antal iránt, ezért szorgalmazta plébánosi kinevezését. A püspöki titkár Neszedva István püspök-helyettes előzékeny ajánlása nyomán került végül Csongrádra, mely „egyike a leggazdagabb jövedelmet hajtó parochiáknak.”²⁹⁰ Az egymásnak ellentmondó forrásokban egy dolog mégis bizonyosnak tűnik: valamiféle személyi ellentét sodorta Hegyi Antal a püspöki székhelytől tisztos távolságra eső plébániáig.

Míg a plébános és püspöke kapcsolata afféle „atyaifüi” viszonyként értékelhető, a kegyúrral²⁹¹ szemben már jóval hivatalosabb, világiasabb attitűd nyilvánult meg. A kegyúrnak a *praesentatio* (bemutatás) joga alapján beleszólása volt a plébános kiválasztásának folyamatába.²⁹² Forrásaink szerint a kegyúr bemutatási joga elsőbbséget élvezett a megyéspüspök akaratánál²⁹³, és a csongrádi lakosok óhajai is ritkán befolyásolták a Károlyiakat.²⁹⁴

A templom felújításának költségei mindig a kegyurat terhelték. Ezzel kapcsolatban a plébános az uradalmi tisztartó felé jelezte az igényeket. A tisztartó helyszíni szemlén mérte fel a kérés jogosultságát, majd a Károlyi család felé továbbította észrevételeit egy előzetes kivitelezési javaslat kíséretében. Mivel az *inspector* célja a kegyúr tárcájának lehetőség szerinti megkímélése volt, a felújítások előtt kikérték Vác állásfoglalását, lehetséges volna-e a templomi pénztárból is áldozni a szent cél javára?²⁹⁵ A kegyúr és a plébános együttműködése tehát gyakorlatias kérdések közös megoldásában merült ki. A kegyúr jogköre megkövetelte a rendszeres kapcsolattartást a mindenkori megyéspüspökkel, akivel félhivatalos, majdhogynem baráti hangvételű levelezést folytattak.

289 Simonffy (kézirat) é n. 2.

290 Dr. Justus 1902. 9.

291 *Kegyuraság*: A földesúri hatalomtól független, pápai vagy királyi adományozású privilégium. A kegyúr biztosította a plébániai ingatlanokat és földeket, építtette és javíttatta a templomot. Üresedés esetén javaslatot tehetett a megyéspüspöknek az utód személyére nézve. Tomisa 1997/b. 171.

292 Janes 2012. 16. (kézirat) VPL APar. Cs. 1875. február 12. A váci püspök levele gr. Károlyi Istvánhoz; VPL APar. Cs. 1882. január 9. A váci püspök levele gr. Károlyi Sándorhoz; VPL APar. Cs. 1886. november 8. A váci püspök levele gr. Károlyi Sándorhoz.

293 „Bajcsy Gábor, a téli csongrádi választáskor bebörtönzött csongrádi káplán [...] ki van nevezve Derekegyházára plébánossá. Elképzelhetjük, hogy milyen savanyú arccal írta alá ezt a kinevezést Schusztér Konstantin. De hát a kegyelmes úr nem térhetett ki előle, mert gróf Károlyi Sándor és László itt a kegyúr, és ezek Apponyi ajánlata folytán feltétlen ragaszkodtak a kinevezéshez.” Szentesi Lap, 1892. október 16. XX. évf. 121. szám, 2. old.

294 1882-ben, mikor a hívők szívhez szóló kérvényt nyújtottak be kedves segédlelkészük, Csajka Lajos érdekében, gr. Károlyi Sándor mégis Edelenyi János kinevezése mellett döntött. VPL APar. Cs. 1882. január 9. A váci püspök levele gr. Károlyi Sándorhoz.

295 VPL APar. Cs. 1823. július 11. Már Ferenc uradalmi tisztartó levele a váci székeskáptalanhoz.

Hegyi Antal plébános több levelében és újságcikkében is utal arra, hogy igen-csak kevesli a Károlyiak adományait.²⁹⁶ 1894-ben nyílt konfliktusra is sor került, melynek középpontjában a templom megrongálódott tetőszerkezete állt. Hegyi Antal először Körmeny Zsigmond uradalmi tisztartónál jelezte a problémát, ám a panasztételnek „a tisztartó úr ismert fukarságánál fogva”²⁹⁷ nem volt foganatja. A plébános ezután a grófnak írt jelentést, egyben megyéspüspökét is felkérte, hogy hasson a kegyúrra. A gróf október elején levéllel kereste fel Konstantin püspököt, melyben leszögezte, hogy az aktuálissá vált tetőzsindelyezés munkálatainak benne vannak az éves költségvetésben, így „akadálytalanul foganatosítva is lesznek, a mi még akkor is megtörtént volna, ha sem a csongrádi plébános úr sem Nagyméltóságod e részben hozzám nem fordultak volna is”.²⁹⁸ Még meg sem száradt a festék a Csongrádi Közlöny új számán – melyben Hegyi Antal gyászos hangvételű cikkben emlékezett meg a rogyadozó templom sorsáról –, a gróf munkásai már el is kezdték a tetőzet zsindelyezési munkálatait. Az október 28-i számban már az alázatos köszönő sorokat olvashatjuk.²⁹⁹

A csongrádi plébános és a templom kegyurának kapcsolata két évvel később ismét viharossá vált. A részletekről megintcsak a sajtóból értesülünk. 1896 őszén Hegyi plébános a Nagyboldogasszony-templom kibővítésének szükségességét kezdte hangoztatni, és egy nagy volumenű kivitelezési tervvel áll elő. Mivel a megyéspüspök a legutóbbi csongrádi látogatása alkalmával nem győződött meg a kérés szükségességéről, azt javasolta Hegyi Antalnak, forduljon közvetlenül a kegyúrhoz. Károlyi Sándor viszont a plébános terve helyett saját ötlettel állt elő, és bővítés helyett egy másik templom építését vetette fel. A csongrádi plébános így értékelte a történeteket: „Tehát a kegyelmes főpásztor még csak a közvetítésre sem vállalkozott! Így aztán könnyű püspöknek lenni, ha a legéletbevágóbb kérdések megoldását kegyesen elhárítja magától. Károlyi Sándor gróf kegyúr pedig azon nagyúri elutasításban részesített bennünket, hogy ha ő templomot akar építtetni, tud ő ahhoz tervekét és költségvetést készíttetni. No, hát ezt a fejedelmi kegyeséget is hálásan köszönjük, hisz rendkívüli lelki épülésére szolgálhat Csongrád város 22 ezer lelket számláló kath. közösségének, ha így bánnak vele, kik hivatva volnának a tiszavidéki katolikusság ezen védbástyájának erősítésére.”³⁰⁰

Hegyi Antal valójában a plébániaközösség kettészakadásától, egy azonos jogokkal rendelkező másik plébános jelenlététől tartott. A történet vége túlnyúlik Hegyi csongrádi működésén: a 20. század elején a kegyúr tervei szerint épült fel a piroskavárosi Szent József templom.

296 „A mi pedig kegyurunk nagylelkűségét illeti, bizony el kell ismerni Ő Excellentiájáról mind-addig, míg tőle valamire garast nem kérnek [...] miért legyen Károlyi Sándor gróf nagylelkű a csongrádi nép egyházi terheit hordozni, mikor is többé nem az ő jobbágysága?” VPL APar. Cs. 1890. december 8. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóság felé.

297 VPL APar. Cs. 1894. szeptember 10. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

298 VPL APar. Cs. 1894. október 4. gr. Károlyi Sándor levele a váci püspökhöz.

299 Csongrádi Közlöny, 1894. október 28. I. évf. 33. szám, 3. old.

300 Csongrádi Közlöny, 1896. szeptember 6. III. évf. 36. szám, 3. old.

Csongrád elöljárósága a 19. század végéig kizárólag római katolikusokból állt. A tisztségviselők családjukkal együtt templomba jártak, a szentélyben külön ülőpad illetve meg őket. 1865 után egy központi rendelkezés szerint vasár- és ünnepnapok délelőttjein a hivatalok zárva tartottak azért, hogy az ügyintézők templomba tudjanak menni.³⁰¹ Nagyobb állami évfordulókon, emlékünnepeken tartott szentmisékre a plébániahivatal külön meghívót küldött az ipartestületnek, az iskoláknak és a csongrádi képviselőknek.³⁰² 1893-ban az újonnan megválasztott elöljáróság arra kérte a plébánost, hogy „ünnepélyes Veni Sanctével kezdhesse meg hivatalnokoskodását, illetve testületileg vehessen részt vasár- és ünnepnapokon az isteni szolgálaton”.³⁰³

A plébános javadalmainak megállapítása a püspök és a település egyezkedése nyomán, a Canonica Visitationban rögzített feltételek szerint történt. A fizetséget a pasztorálási terület nagysága, a káplánok száma és a plébános feladatainak függvényében határozták meg. Csongrád település kielégítő, de nem kiemelkedő javadalmat biztosított papjainak, melyet Szent Mihály napjától számolva, negyedévi részletekben utaltak ki számukra.

A 19. század második felében a csongrádi plébánost különböző helyi érdekű bizottságokba is beválasztották, egy-egy szociális vagy társadalmi kérdés felelőségévé tették meg. Ilyen volt az időszakosan felállított árvízi védbizottság vagy a járványügyi bizottság.³⁰⁴ Az elöljáróság alkalmi kérésekkel, például bitófára ítélt bűnösök utolsó gyónásának elvégeztetésével is felkereste a lelkipásztort.

A 19. század végén a polgári anyakönyvezés nyomán kialakuló, országos méretű kultúrharc egészen új megvilágításba helyezte a plébánia, mint adminisztratív hivatal és a település kapcsolatát. A változásra Hegyi Antal plébánossága idején került sor, aki a „polgári párosodás” lázas ellenharcosaként³⁰⁵ az anyakönyvvezetői hivatal létjogosultságát sem ismerte el. A Csongrádi Közlönyben sorozatban jelentek meg cikkek a polgári anyakönyvezés, illetve Pirokska János anyakönyvvezető személye ellenében. A plébános a gyakorlatban sem óhajtott együttműködni az illetékes hivatalokkal.³⁰⁶ Hegyi Antal cikkeinek ellensúlyozására a Csongrádi Lap ironikus karcokkal idézte fel, hogy míg a türelmetlen, indulatos plébánoshoz félve mer bekopogtatni bárki, addig az anyakönyvvezetőnél „a szegény emberre is van az uraknak gondjuk”.³⁰⁷

301 Dudás 1998. 116.

302 Csongrádi Lap, 1898. szeptember 18. VIII. évf. 38. szám, 2. old.

303 Tiszavidék, 1893. június 25. IV. évf. 26. szám, 3. old.

304 Tiszavidék, 1893. december 17. IV. évf. 51. szám, 3. old.

305 Tiszavidék, 1893. január 8. IV. évf. 2. szám, 3. old.

306 „A haláleset felvételével megbízott Csongrád községi hivatalos közegek több ízben tett panasza szerint nevezett plébános úr általában nem respektálja, mint anyakönyvvezető a fennálló törvényes intézkedéseket és nem csak magán felek, de hivatalos megkeresésekre is kedélyhangulata szerint nevezett plébános úr általában nem respektálja, mint anyakönyvvezető a fennálló törvényes intézkedéseket és nem csak magán felek, de hivatalos megkeresésekre is kedélyhangulata szerint számtalan esetben megtagadja az anyakönyvi kivonatok kiadását, s úgy magán feleket, mint hivatalos közegeket a hozzá intézett kérelem megtagadása mellett szobájából kiutasít.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. április 2. A csongrádi járási szolgabíró levele a váci püspökhöz.

307 Csongrádi Lap, 1895. október 27. V. évf. 44. szám, 3. old.

A püspök, a kegyúr, a település és a plébános kapcsolata több ponton, szorosan összefonódik. A Nagyboldogasszony-templom felújítása a kegyúr és a püspök, a templomter rendezése a település, a temető és a Szent Rókus-templom³⁰⁸ ügyei a püspök és a település, a plébános személye a kegyúr és a püspök közös döntésének függvénye volt.³⁰⁹ A három, tényleges döntési potenciállal rendelkező fórum ütközőpontjában a helyi plébános állt. Az esetek többségében ő volt a kérdésfeltevő, a tanácsért vagy segítségért folyamodó fél. Ám ugyanez fordítva is igaz: ha a püspöknek, kegyúrnak vagy a településnek voltak tervei a csongrádi plébánia tulajdonaival, elsőként a plébános véleményét kérték ki.

A plébános – sok egyéb funkciója mellett – a plébánia javainak őre, elsődleges felelőse.³¹⁰ A hiányosságok észrevétele és jelzése mellett a plébániaközösség vagyonán esett sérelmek kivizsgálása is az ő feladata. Bárki is okozott kárt ezen értékekben, a plébános nyomban intézkedett a helyreállítás ügyében. 1881-ben a temetőben felállított Justin-féle kőfeszület rongálódott meg a település alkalmazottainak gondatlanságából. Az árvízi védekezéshez szükséges fát ugyanis a temetőből vágták ki, és az egyik fa összeroncsolta a keresztet. A település az árvíz után vaspántokat vasaltatott a feszület köré, ám ez a megoldás nem bizonyult tartósnak. Tíz esztendővel később az adományozó Justin család vállalta a teljes helyrehozatalt.³¹¹ Hasonló eset történt 1888-ban, amikor Károlyi Sándor szegvári kompját az áradata a böldi révnél felállított Nepomuki Szent János szoborhoz sodorta, és a szobor megsérült. A kegyúr vállalta a pótlást, ám határozott kérése volt, hogy az új szobrot már a gáton kívül állítsák fel.³¹²

308 A 18. század végétől a belsővárosi Szent Rókus filiális templom kegyura a település volt. A felújítási munkálatokról, az egyházi valamint a harangozók és sekrestyések személyéről a helyi közgyűlés hozott döntést.

309 A 19. század második felében felmerülő, komolyabb vitákban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Belügyminisztérium és a hercegprímás állásfoglalását kérték a felek.

310 „Van szerencsém tisztelettel megjegyezni, hogy plébánosi eskümnél fogva természetes öre s kezelője lévén a csongrádi egyház vagyonának, kötelességem azt oly módon gyümölcsöztetni, melyen több hasznot hajthat [...] gyenge állású egyháznak. VPL APar. Cs. 1891. május 27. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

311 VPL APar. Cs. 1890. október 27. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

312 VPL APar. Cs. 1888. Hegyi Antal bejegyzése a Historia Domus kitépelt lapjain 146-147; Tiszavidék, 1890. március 2. I. évf. 1. szám, 3. old; VPL APar. Cs. 1891. június 1. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz. A témáról lásd: Gyöngyössy 2010/b. 15.